

Juozo Apučio novelė „Nesmagu, kad liekat vienas“: implikuotasis Bronius Radzevičius

---

Anotacija: Straipsnyje siekiama aprašyti dedikacijos efektą Juozo Apučio novelėje „Nesmagu, kad liekat vienas“, dedikuotoje Broniui Radzevičiui. Dedicacija implikuotą adresato vaizdinį siūloma suvokti kaip pasakojimą organizuojantį principą, primenantį parabolinių pasakojimų sąrangą. Apučio, kuris buvo ir Radzevičiaus kūrybos redaktorius, novelės pradžioje esanti dedikacija Broniui Radzevičiui skatina galvoti apie bendresnius pasakojimo kontūrus: apie novelės pasakojimą apglobiančio Radzevičiaus pasakojimo apmatų ir apie interpretacinį novelės pasakojimo santykį su abiem šiais pasakojimais implikuoto rašytojo kūryba.

Raktažodžiai: Juozas Aputis, Bronius Radzevičius, dedikacija, pasakotojas, naratologija.

Šio straipsnio tikslas – aprašyti dedikacijos efektą Broniui Radzevičiui dedikuotoje Juozo Apučio novelėje „Nesmagu, kad liekat vienas“. Dedicacijos adresato vaizdinį siūlytina suvokti kaip pasakojimą organizuojantį principą, primenantį parabolinių pasakojimų sąrangą. Tokios konstrukcijos pasakojimui analizuoti prireikė pasitelkti naratologijos, t. y. pasakojimo teorijų, principus. Iš jų šiam tyrimui svarbiausias – pasakojimų išskyrimas pagal skirtingo matmens (vietos, laiko ir erdvės, žvalgomų komunikaciniu aspektu) įvykį, naratologijoje suprantamą kaip apibrėžtos pradinės būsenos pakeitimas. Dedicacija nurodo kitokią komunikacinę situaciją nei numanoma pačioje novelėje: esama ekstratekstinio komunikacinio santykio tarp numanomo autoriaus ir jo adresato, kito rašytojo.

Dedicacija Broniui Radzevičiui – išskirtinis atvejis Apučio kūryboje, nes viešai dedikuoti savo kūrinis rašytojas nemėgo. Norėtusi stabtelėti ir pasvarstyti, kodėl dedikaciją turi būtent ši novelė. Kitas dalykas – atkreiptinas dėmesys į viešos dedikacijos, kaip ypatingo parateksto rūšies, svarbą interpretuojant ją atveriamą

tekstą, nes nepelnytai daugiau mūsų kritikos dėmesio sulaukia kūrinį pavadinimai nei jų dedikacijos, nors ne tik pavadinimas, bet ir dedikacija gali būti svarbi pačiai kūrinio interpretacijai, lygiai taip pat traktuojama kaip autorinė interpretacinė nuoroda, skaitymo krypties metatekstinė užuomina. Tai patvirtina ir kritikų pastabos apie novelę „Nesmagu, kad liekat vienas“: užsimindami apie šią novelę (iki šiol nėra išsamesnės jos interpretacijos) dedikaciją jie paprastai ignoruoja.

Daugiau dėmesio susilaukė ne modernios, o puošnesnės senosios, XVII–XVIII a., dedikacijos, kurios priskiriamos panegirikoms, apologijoms Reginos Koženiausienės, Astos Vaškeliënės, Eglės Patiejūnienės tyrimuose, ypač išskirtina Koženiausienės parengta knyga *XVI–XVII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*¹. Pastebima, kad ilgą laiką kūrinį dedikacijos padėdavo pelnyti didiko ar kito įtakingo asmens palankumą ir globą, išreikšti jam padėką arba net už neparodytą palankumą nubausti jį ironiška dedikacija. Pasak prancūzų naratologo, vieno įtakingiausių paratekstualumo teoretikų Gérard'o Genette'o, vieša kūrinio dedikacija vienaip ar kitaip paverčia tą, kuriam dedikuojama, atsakingu: „Dedikacijos adresatas visada yra bent kiek atsakingas už jam dedikuotą kūrinį, kurį net ir nenorom ima globoti ir atitinkamai jame dalyvauti. Tas ‚bent kiek‘ nėra nesvarbu: gal vertėtų prisiminti, kad laiduotojas lotyniškai buvo vadinamas žodžiu *auctor*?“² Anot Jeano François Chevalier, kūrinį dedikacijos buvo žinomos nuo pat Antikos, tačiau

tik nuo XVII a. dedikacija imta vadinti tekstą, kuriuo autorius pristato savo kūrinį kaip pagarbos konkrečiam asmeniui išraišką. Dedikacija, kaip prie knygos pridėta paprasta frazė arba eilės, dažniausiai pateikiama prieš kūrinį, nurodo adresato tapatybę. Be to, reikia skirti vieno kūrinio egzemplioriaus dedikavimą jo gavėjui (užrašyta dedikacija) nuo kūrinio dedikavimo, kai dedikacijos adresato vardas užrašomas ant visų egzempliorių (dedikuoti). [...] Kūrinio dedikacija yra draugystės ir susižavėjimo artimu žmogumi ar sektinu pavyzdžiu įrodymas. Pavyzdžiui, Katulas savo eiles dedikavo draugui Kornelijui Nepotui. Dedikuodamas Delacroix savo romaną *Auksaakė mergina* (1833–1835) Balzacas leidžia suprasti, kad juo rašytojas sieks varžytis su dailininku. Kaip susižavėjimo įrodymą Baudelaire'as savo poezijos rinkinį *Blogio gėlės* (1857–1861) dedikuoja Théophile'ui Gautier.³

-
- 1 Žr. Regina Koženiausienė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990.
  - 2 Gérard Genette, *Seuils*, Paris: Editions du Seuil, 1987, p. 139.
  - 3 Jean-Frédéric Chevalier, „Dédicace“, in: *Le dictionnaire du littéraire*, Paris: PUF, 2004, p. 144.

Ši Apučio kūrinio (ne vieno kurio jo jau publikuoto egzemplioriaus) lako-niška dedikacija, implikuojanti Bronių Radzevičių, novelės publikavimo metu⁴ jau išėjusį iš gyvenimo rašytoją, suteikia daug erdvės interpretacijai: dedikacija gali būti aiškinama ir kaip siekis pagerbti rašytojo atminimą, ir kaip susižavėjimo jo kūryba išraiška, ir kaip įkvėpimo šaltinio nuoroda.

Aputis šių eilučių autoriui yra prisipažinęs, kad kelerius metus buvo, anot jo paties žodžių, tiesiog „įsikliopinęs“ Radzevičių, kėlė ir gulė su jo kūryba. Po Radzevičiaus mirties 1980 m. Aputis lankė Radzevičiaus gimtinę, jo gimimaičius, susitikinėjo ir susirašinėjo su jį pažinojusiais žmonėmis, našlės Genės Radzevičienės padedamas mokėsi įskaityti jo sunkų raštą (kuris trūkinėja, dažnai primena kardiogramą arba morzės abėcelę). Rūpestingai vyro kūrybinį palikimą sergėjanti Radzevičienė patvirtino, kad tik ji ir Aputis pajėgdavo įskaityti Radzevičiaus raštą.

Apučio novelių rinkinys *Keleivio novelės* kartu su minėta novele išėjo 1985 m. Tais pačiais metais pasirodė Apučio parengtas pilnas romano *Priešaušrio vieškeliai* leidimas kartu su šio romano antrąja dalimi, nespėta sutvarkyti paties autoriaus. Nuo to karto vis atsinaujina svarstymai, kiek Aputis padėjo atsiskleisti Radzevičiaus tekstui, o kiek jam trukdė, kas ir kodėl liko neįtraukta į antros dalies leidimą iš tų likusių 1500 lapų, kurių tik dalis buvo tvarkingai jo žmonos atspausdinta mašinėle. Akivaizdu, kad be didelių Apučio pastangų kruopščiai redaguojant, pritaikant tekstą to meto skaitytojui Radzevičiaus romano antra dalis dar ilgai nebūtų išleista. Aputis tam tikra prasme galėtų būti laikomas antros dalies bendraautoriumi. Naujesnis gražus tokio glaudaus rašytojų bendradarbiavimo pavyzdys yra Ramūno Klimo (1945–2002) pomirtinis romanas *Maskvos laikas*: jo parengėjas rašytojas Vytautas Martinkus taip pat galėtų būti laikomas kone bendraautoriumi⁵.

Akivaizdu, kad Aputis yra svarbus Radzevičiaus kultūrinio mito kūrėjas, kurio visą veiklos mastą dar reikės aprašyti ir įvertinti. 1984 m. pasirodė Apučio sudaryta pomirtinė Radzevičiaus novelių rinktinė *Link debesijos*, iš kurios tik 17 novelių paskelbtos autoriui gyvam esant, o apie pusšimtis jų publikuota jau po autoriaus mirties. Įvairias Radzevičiaus noveles iš jo likusių rankraščių Aputis skelbė periodikoje taip pat dar prieš pasirodant šiai novelių rinktinei.

4 Juozas Aputis, *Keleivio novelės*, Vilnius: Vaga, 1985, p. 168–172. Čia toliau novelė cituojama iš šio leidinio.

5 Žr. Ramūnas Klimas, *Maskvos laikas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

Jautrų įvadinį straipsnį šiam pomirtiniam Radzevičiaus novelių rinkinio leidiniui Aputis parašė peržengdamas tokius atvejais įprasto dokumentinio rašymo konvencijas – lyg nejučia nuslysdavo į išmonės pasakojimą, vis imdavo pasakoti susitapatindamas su autoriui tai, ką vienu ar kitu metu jautė, galvojo ir matė pats Radzevičius:

Dabar, kai esame susipažinę su didžiama B. Radzevičiaus kūrybos, galime neabejodami pasakyti, kad būtent šitokios prozos pastraipos jau liejosi šviesiaplaukio pauglio galvoj. Liejosi labai natūraliai, pakludamos prigimties balsui – į Vyžuonų vienkiemį neišvengiamai nusileido tokia būtinybė.⁶

Dar ir dabar būtent tos nenkonvencionalios vietos daro įspūdį. Aputį ir Radzevičių siejo literatūrinės bendrystės jausmas ne tik dėl pokario, tos „pirmos kartos nuo žagrės“ kartai būdingo bendro likimo. Paskutiniaus savo gyvenimo metais Radzevičius taip prisiminė savo kūrybos viešinimo ir jų pažinties pradžią, 1967 metus:

Kažkaip atsitiktinai gimė vienas kitas vaizdelis – „Šiąnakt bus šalna“, „Tėve, pasakys“, kuriuos nunešiau į „Literatūros ir meno“ redakciją, kur tuo metu dirbo J. Aputis. Išorinė paskata suteikti savo mintims literatūrinį pavidalą gal ir buvo J. Apučio kūryba, šviesi, žemiška. Kaip šiandien girdžiu jo entuziastingą balsą telefono ragely: „Spausdinam! Gerai!“⁷

Ir pridūrė: „J. Aputis ir prikalbėjo paruošti rinkinėlių.“⁸

Tas vienintelis novelių rinkinys *Balsai iš tylos* Radzevičiui esant gyvam pasirodė 1970 m. Beje, pirmosios romano *Priešaušrio vieškeliai* ištraukos spaudoje pasirodė 1976 m., tuo metu romanas buvo pristatytas kaip „novelių romanas“, o 1979 m. išėjo pirma *Priešaušrio vieškeliai* dalis. Dvi knygos – tai ir viskas, kas pasirodė autoriui gyvam esant. Didžioji Radzevičiaus kūrybos dalis kaip aisbergas buvo ilgai nematoma.

Į jų literatūrinės pažinties pradžią Aputis mielai grįždavo mintimis – tai liudija tokia citata iš jo įvadinio straipsnio Radzevičiaus novelių rinkinei:

6 Juozas Aputis, „Kaip debesų šešėliai plaukia mūsų pavidalai...“, in: Bronius Radzevičius, *Link Debesijos*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 20.

7 *Dešimt klausimų rašytojams*, sudarė Laimonas Inis, Vilnius: Vaga, 1986, p. 289–290.

8 *Ibid.*, p. 290.

Ir dabar, kai nuo ano pirmojo įspūdžio praėjo nemaža laiko, skaitydamas apsakymą „Šianakt bus šalna“, pajunti užplūstant jaukų, gerą jausmą. Kas gi tame apsakyme, tame vaizdelyje yra nepaprasta, kur įtaisytas tas traukos magnetas? Kas žadina mintis ir pajautas visuose B. Radzevičiaus apsakymuose? Šito klausi visada, kai susiduri su tikra kūryba (tegu ir telpančia į tris puslapius). Ar nebus tas magnetas įdėtas į visumą, kurią sudarytų tokios dalys: vaikystė, su jos pirmaisiais įspūdziais, su pirmu gamtovaizdžiu akyse, su pirma suvokta išmintimi; prigimties duotas gebėjimas sugerti viską, ką tik likimas lėmė pamatyti, suprasti, įsidėmėti – ir juoda, ir balta. Mažiausios skeveldros suvokimas mūsų būties rate.⁹

Iš šios citatos matyti, kaip Aputis pristato ir savo paties siektiną kūrybos principą: „Mažiausios skeveldros suvokimas mūsų būties rate.“

Aputis buvo pirmas ir paskutinis Radzevičiaus kūrybos redaktorius. Jo *Keleivio novelės* buvo parašytos, parengtos Radzevičiaus kūrybos paraštėse. Petras Bražėnas monografijoje apie Juozą Aputį nusistebėjo, kiek daug kelio ir kelionės motyvų esama jo kūryboje:

Užtenka peržvelgti Apučio knygų bibliografiją, kad atkreiptum dėmesį į vieną dalyką – nuolat pasikartojantį kelio, kelionės, judėjimo motyvą[...]. Kelio ir kelionės motyvų ieškodami atskirų novelių pavadinimuose, nuorodų rasime nepalyginamai daugiau[...], didžiąją rašytojo novelių dalį be aiškesnių pastangų ir pritempimų galėtume suverti ant vieno – kelio ir kelionės – motyvo.¹⁰

Tokių motyvų turbūt ne ką mažiau ir Radzevičiaus kūryboje. Kelionę nurodo jau patys romano ir ne vienos novelės pavadinimai (pavyzdžiui, novelė „Žemės keleiviai“). Į romano antros dalies pabaigą įrašyta: „Ir gyvenimas kaip tas vieškelis, eini ir eini, o žiūri, iš kur pradėjai, ten ir stovi...“¹¹ Anot Imeldos Vedrickaitės,

Amžina klajonė, namų nebuvimas – amžino Žydo archetipas. Šis motyvas yra būdingas tiek emigrantų Škėmos ir Landsbergio kūrybai, tiek tėvynėje rašiusio, bet dvasinę tremtį išgyvenusio Radzevičiaus romanui. Jų romanai yra labiau susiję su

9 Juozas Aputis, „Kaip debesų šešėliai“..., p. 17–19.

10 Petras Bražėnas, *Juozo Apučio kūryba*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007, p. 221.

11 Bronius Radzevičius, *Priešaušrio vieškeliai*, parengė Juozas Aputis, 1995, d. 2, p. 494.

Rojaus praradimo mitu negu su istoriškai išgyvenama tremtimi, namų netektimi. Tai maldos sugrąžinti „prarastą Rojų“, ištiso kreipinio į lemiantįjį romanai.¹²

Kelionės, kaip literatūrinio topo, padidintas simboliškumas yra susijęs su ilga pasakojimo istorija, nes tai taip pat universalus, kone archetipinis pasakojimo komponavimo principas,

Apučio rinkinys *Keleivio novelės* – susitikimo su rankraštine Radzevičiaus kūryba liudijimas. Kritikos buvo pastebėta, kaip smarkiai pasikeitė Apučio pasakojimas šiame rinkinyje. Albertas Zalatorius pasirodžius *Keleivio novelėms* rašė:

Siužeto ir temos požiūriu tai gana margas rinkinys, bet autoriaus pozicija jame, ko gero, labiau apčiuopiama negu ankstesniuose. Atrodo, jog Apučio kūryboje lyrinis pradus užleidžia vietą analitiniam ir apibendrinančiam. Tai liudija novelių kritiškos situacijos, esmės ieškantys herojai, poleminiai dialogai, plačios prasmės užuominos. Melancholiją keičia nerimas, elegišką – įniršis.¹³

Anot Jūratės Sprindytės, „[k]nyga ‚Keleivio novelės‘ (1985) buvo tikras dabartinės esė pranašas, nors jos pasirodymo metais niekas apie esė žanrą nė nekalbėjo. Tik buvo akivaizdu, kad J. Apučio novelės iš gražaus elegiško daikto virsta skaudžiu, abejonių kupinu kalbėjimu, suka į atvirą dialogą, kelia programinius klausimus“¹⁴. Eseištinės tendencijos išryškėjimas Apučio kūryboje galėtų būti bent iš dalies siejamas su rašytojo patirtimi redaguojant Radzevičiaus minėto romano-esė antrąją dalį, kurioje dominuoja svarstymai.

Pats novelės „Nesmagu, kad liekat vienas“ įvykis tarsi nėra niekuo ypatingas, toli nuo atpažįstamų visuomeninės istorijos įvykių, – tai suaugusio ir vaiko susitikimas kelyje. Novelės fabula pabrėžtinai nesudėtinga – vėl vakarą kelyje susitinka du vienišiai, paskui jie išsiskiria. Vairuotojas pavežėja pakely sutiktą berniuką, ir viskas. Tačiau įvykį sudramatina, pristato kaip tą mažą būties skeveldrą pati pasakojimo maniera, pasakotojo komentarai apie veikėjų emocines būsenas, niūriai lietingo vakaro scenovaizdis aprašymuose, mašinų personifikacijos,

12 Imelda Vedrickaitė, *Erdvės matmuo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 126.

13 Albertas Zalatorius, „Juozas Aputis: tarp aimanos ir vilties“, in. Albertas Zalatorius, *Prozos gyvybė ir negalia*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 180.

14 Jūratė Sprindytė, „Ak, Aputi! Kelios tezės ir vienas linkėjimas“, *Nemunas*, 2006 06 15, p. 3.

trūkinėjančio dialogo elipsės. Ne antraeilį vaidmenį taip pristatant šį įvykį vaidina dedikacija numanomas (arba implikuotas) rašytojas: jo vaizdinys nurodo dvigubą žaidimą, kitokią viso pasakojimo kryptį, nei ji galėtų būti išbraukus dedikaciją. Semiotikas Umberto Eco, kuris vienas pirmųjų ėmė plačiai taikyti implikuoto skaitytojo vaizdinį, tvirtino, kad „autorius numato savo Idealaus Skaitytojo kompetenciją ir tuo pat metu ją steigia“, kad „tekstas ne tik numato jam būtiną kompetenciją, bet ir pats dalyvauja ją steigiant“¹⁵. Panašiai galima būtų pasakyti ir apie kitą tos pačios komunikacinės situacijos instanciją – apie implikuotą autorių. Naratologas Wolfas Schmidas implikuotą autorių (angl. *implied author*) atskiria nuo „realaus“ autoriaus, nes jį laiko nuo skaitytojo priklausomu konstruktą, tokiu autoriaus vaizdiniu, kuris pasakojime „neturi savo balso, jokio teksto“, bet jam priskiriamas „išstis tekstas su visais lygmenimis. Jo pozicija apibrėžiama pagal ideologines ir estetines normas“¹⁶.

Dedikacija kaip viena iš parateksto rūšių taip pat gali būti susieta ne tik su jos adresatu, bet ir su pačiu tekstu – ji palaiko metatekstinį santykį su tekstu. Metatekstualumu Genette'as laiko tokį užtekstinį „santykį, kuris vadinamas ‚komentarų‘, siejančiu vieną tekstą su kitu tekstu, apie kurį jis kalba, ir nebūtinai jį cituoja, tiesiogiai nurodo“¹⁷. Dedikacijos paratekstualumo ir metatekstualumo santykiai apibrėžia ne tik menamą kūrinio adresatą, bet ir išryškina ją kaip referencinę ir intertekstualią nuorodą į minimo rašytojo kūrybos kontekstą, pateikia jį patį kaip bendresnio, novelės pasakojimą apglobiančio pasakojimo, metapasakojimo, dalį.

Šiuolaikinėje naratologijoje kalbama ne tik apie įvykių grandinę kaip būtiną bet kuriam pasakojimui požymį (anot naratologo Geraldo Prince'o, naratologijos objektas yra naratyvas, kuris yra „logiškai nuosekli bent dviejų asinchroninių įvykių reprezentacija“¹⁸), bet ir apie galimą poveikį numanomam skaitytojui pastebint, kaip pasakotojo kalbą kreipia numanomo adresato vaizdinys.

Apučio novelėje „Nesmagu, kad liekat vienas“ įtaigiai derinamas trečiojo asmens pasakojimas su vyraujančiu vidiniu žiūros tašku, susietu su vairuotoju, vienu

15 Umberto Eco, *Lector in fabula*, Paris: Grasset, 1985, p. 68–69.

16 Wolf Schmid: „Implied Author (revised version; uploaded 26 January 2013)“, in: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*, Hamburg: Hamburg University. Prieiga internetu: <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/implied-author-revised-version-uploaded-26-january-2013> [žiūrėta 2018 05 01].

17 Gérard Genette, *Palimpsestes*, Paris: Editions du Seuil, 1982, p. 11.

18 Gerald Prince, „Apie šiuolaikinę naratologiją“, vertė Dalia Cizdikaitė, *Žmogus ir žodis. Literatūrologija*, 2014, t. 16, Nr. 2, p. 107.

iš pagrindinių veikėjų. Išplėtotas aprašymas yra novelės ekspozicija: vairuotojas, nu-tviekstas „už nugaros“ vakaro saulės, vyksta keliu toli už miesto, kur negavo kuro, jo kelionės tikslas nėra konkretizuotas. „O jūs ar toli? – Toli. Toli, toli.“ – atsako vykstančiam namo vaikui vairuotojas, ir jo atsakyme tris kartus su ryškiomis pauzė-mis pakartotas „toli“ skatina galvoti apie tai, kad tai nėra įprasta nekonkreči erdvinė nuoroda, kad esama dar ir nutylėtų, tik numanomų reikšmių, susijusių su vairuotojo būseną, su kelione kaip gyvenimo topu. Viena novelės aprašymo pastraipa atviriau-siai apibendrina vairuotojo savijautą: „Aiškus žinojimas, kad gali galutinai sustoti kur nors vidury miškų, žadino jame keistą vėsią baimę, kuri kartu buvo ir baimė, ir kaž-koks nenusakomas džiaugsmas, kokio didinga priešprieša gyvenimui, kurio dar nie-kada jis nėra keikęs. Nors gyvenimas jam ir neparodė kokios meilės vypsenos.“

Aplinkos dekoras metaforizuoja disforišką stebėtojo savijautą: smarkus lietus ir „gūduma, neįauki gūduma“. Vairuotojo išgyvenimai pristatomi kaip sumišę jaus-mai: ir baimė, ir „kažkoks nenusakomas džiaugsmas“, o jo gyvenimas apibūdinamas veikiau kaip kankinantis. Mirties tema tęsiama ir vėliau: vairuotojas sužino, kad jo priimtas pavėžėti vaikas vėlai grįžta namo iš sesutės laidotuvių, jo susijaudinimą nu-rodo trumpas komentaras: „pro motoro čiaudėjimą jis išgirdo savo balsą.“

Kelionė novelėje nuo pat pradžių pristatoma kaip gyvenimo kelionės to-pas. Ryški pati judėjimo kryptis, kai, kaip teigiama, „už sunkių mašinos ratų ėmė liktis visa praėjusi diena, pilna žodžių ir žmonių“. Tai judėjimas iš dienos į naktį, iš šviesos į tamsą, iš bendrumo į vienišumą („tapdamas vis vienišesnis“). Šios kelionės į numanomą mirtį pabaigos akcentas – ir sunkvežimį kaip ligo-nį personifikuojantys mirksinčių raudonų akelių, ir kosinčio motoro leitmotyvai. Negalaujantis sunkvežimis turi metaforinį ryšį su pačiu jo vairuotoju. Novelės dedikacija skatintų skaityti šią situaciją bent kiek alegoriškiau.

Vairuotojui, beieškančiam kuro, kad galėtų tęsti kelionę, būtini pagalbi-ninkai. Kiti vairuotojai jam nepadeda, nes nežino, kur artimiausia degalinė, o ir ne itin dega noru padėti. Jam nori padėti, bet negali ir tas sutiktas berniukas, nors ir žino, kur yra degalinė, bet ši, pasirodo, uždaryta. Kaip neatšaukiamo likimo nuoroda pateiktas trumpas degalinės aprašymas, primenantis vadinamąją ezopinę išstartį apie laikmetį: „Ant vartų, pro kuriuos turi įvažiuoti mašinos, kabo didžiulė spyna ir užrašas nelygiomis, tačiau irgi didelėmis raidėmis.“

Vairuotojo susitikimas su netikėtai pagalbą jam pasiūliusiū berniuku kont-rastuoja jo ankstesniems susitikimams su kitais suaugusiais sunkvežimių vairuo-tojais, iš kurių jis tikėjosi pagalbos:

- Ar jūs važiavot per?..
 – O tai kas? – šlykščiai abejingai atsakė sustabdyto sunkvežimio žmogus.
 – Ar tenai?..
 – Kas tenai?
 – Ar tenai yra kuro?
 – Kad tave! Nežinau, neieškojau.
 Trinktelėjo durimis, nulėkė.
 Antrasis sustabdytasis irgi nežinojo, trečio nebestabdė [...].

Šis pokalbis kelyje gali būti suprantamas kaip kone pažodžiui pasikartojantis dar kartą, nurodantis tai, kas novelėje siūloma suvokti kaip tipiška situacija, kaip nedviprasmiškas visuomenėje vyraujančio susvetimėjimo ir pasitikėjimo stygiaus konstatavimas: iš abejingų, skubančių, šiurkščiai pašnekovą nutraukinjančių aplinkinių nevalia tikėtis nei atjautos, nei pagalbos. Nelaimėlis vairuotojas yra atskiriamas nuo savos lekiančių vairuotojų bendrijos, kuri nejučia kuro stygiaus. Jo vienišumas tik dar labiau išryškėja.

Vairuotojo susitikimas su berniuku pateikiamas kaip dviejų vienišių, patyrusių skirtingo pobūdžio neigiamus išgyvenimus, susitikimas (su išsiskyrusiu tėvu gyvenantis vaikas grįžta namo vienas iš savo sesutės Onulės laidotuvių). Juos ima sieti savitarpio supratimas ir rūpestis. Nors stereotipiškai globėjišku ima dėtis suaugusysis, tačiau jo iš esmės pasikartojančiuose klausimuose justa nuostaba ir labai asmeniškasis išėjimas iš jam pačiam nelengvai išgyvenamos situacijos ieškojimas:

- Taip vienas ir grįžti? [...]
 – O kai grįši namo, tai vienas būsi?
 Berniukas linktelėjo galvą.
 – Nebijosi?
 – Hmmm... – šyptelėjo berniukas. – Ko gi? Dar reikės gyvulius apeit... – Berniukas suraukė kaktą, pasidėdamas kairę ranką sau ant kelių šalia kepurės. [...]

Atrodo, kad tas vis raukdamas kaktą „visai nedidelis“ berniukas pokalbyje ima dėtis stipresniu ir suaugesniu už patį vairuotoją, kurio vidinę sumaištį ir nerimą jis lengvai gali pajusti slypint anapus demonstratyvaus novelės suaugusiems būdingo nejautrumo:

– Tai sustabdykit kokią pakeleivę mašiną ir gausit kuro.

Jis tyli.

– A!.. Neturit pinigų. O be pinigų... Palaukit... Tėtis davė...

– Nereikia. – Jis paglosto kiek apdžiūvusius berniuko plaukus. Berniukas, vis taip pat rimtai suraukęs kaktą, žiūri pro šlapią stiklą.

– Kaip žinotės, – lyg suaugęs pasako jis [...].

Pokalbis sukasi apie „toli“ ir „arti“ erdvines nuorodas, kurios apibūdina skirtingas suaugusiojo ir vaiko kelionės trajektorijas. Pokalbio pradžios vairuotojo klausimą „O tau ar toli?“ gerokai vėliau keičia berniuko „O jūs ar toli?“, o vaikui išlipus iš mašinos – vairuotojo klausimas „Ar toli tau nuo čia iki namų?“. Į novelės pabaigą pokalbio dalyviai pakartoja savo svarbiausią mintį, apibūdinančią tiek kiekvieno emocinę būseną, tiek pokalbio metu sau pačiam atrastą svarbią tiesą. Į vairuotojo paliepimus („Tada tu keliauk. Keliauk ir nieko nebijok.“; „Tu keliauk. Laimingai keliauk.“; „Tu keliauk namo. Eik namo, kol dar ne vidurnaktis.“; „Eik namo, kol dar ne vidurnaktis.“) berniukas atsako nepatikliai ir su neslepiamu nerimu: „O jūs?“, „Ką jūs darysit?“, „Ir aš!.. – vos nekūkčiodamas bando pasakyti berniukas.“; „Man nesmagu, kad jūs liekat vienas.“; „Nesmagu, kad jūs liekat vienas“.

Minėti klausimai ir kitos pokalbio frazės išryškina svarbią juodviejų pokalbio temą – kelionę ir kelionės sąlygas, o turint galvoje, kad nuo pat aprašymo novelės pradžioje kelionė pristatoma kaip apibendrintas gyvenimo vaizdinys, pokalbis kelionės tema neišvengiamai krypsta į egzistencinę tematiką, į pokalbį apie patį gyvenimą, jo įprasminimą ir valią gyventi.

Vaiko ir suaugusio susitikimo situacija novelėje bent kiek primena Antoine'o de Saint-Exupéry *Mažasis princas* situaciją. Ir dar ne viena Radzevičiaus novelė, kurią Aputis parengė spaudai, yra skirta vaiko ir suaugusio žmogaus susitikimui. Pavyzdžiui, novelės „Žmogus sniege“ vaikas taip įsijaučia į pavėžeto invalido likimą, kad stipriai nušąla kojas. Dar artimesnė Apučio novelei Radzevičiaus novelė „Nuskriausta vaikystė“, kurioje suaugusiojo prisiminimas pateikiamas kaip jo susitikimas su pačiu savimi vaikystėje, kaip išpūdinga vidurnakčio vizija. Kita novelė, artima Apučio novelei, yra alegorinė Radzevičiaus novelė „Kely“, kurioje įrašyta: „Bet ši kelią reikia nueiti vienam, tai tik tavo kelias, nori nenori – kitokios išeities nėra. Vėliau ar anksčiau visi tai supranta, kas ir kaip slapstytųsi, bėgiotų nuo šios tiesos.“¹⁹ Romano antros dalies pradžioje ir pabaigoje kartojasi

19 Bronius Radzevičius, *Link Debesijos*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 226.

svarbūs epizodai apie sunkvežimio vairuotoją, Juozo Daukinčio brolių Viktorą, kurį užpuolikai žiauriai sumuša, pasakojama apie jo keliones. Pats vienišo ir liūdno šviesiaplaukio berniuko įvaizdis dažnas Radzevičiaus kūrinuose, o vidurnaktis juose ne kartą žymi netikėtų atsimainymų, itin stipriai išgyvenamų prisiminimų ir juos lydinių sukrėtimų laiką.

Vis dėlto kitas, bene svarbiausias, nors ir tiesiai neįvardytas vairuotojo siekinys – bendravimas – yra pasiekiamas, vienatvė ir baimė bent laikinai yra įveikiamos. Išryškinant vairuotojo pasirinkimą novelėje konstruojamas kontrastas tarp dviejų „tranzuotojų“: tarp mergaitės ir berniuko. Važiudamas pro šalį vairuotojas pastebi skirtingas jų reakcijas: vienas jų išsiveidžia, kitas – „liūdnas nunarino galvą“. Staigus ir pavojingas stabdymas pamačius tokį berniuką pateikiamas kaip kurą taupančiam vairuotojui nesuprantamas apsisprendimas, tačiau nesunku numanyti, kad taip pasireiškia moralinio imperatyvo galia. Padėdamas kitam vairuotojas netikėtai padeda ir sau. Šykštūs pokalbiai apverčia vaidmenis: iš pradžių užuojautos ir pagalbos reikalingas berniukas vėliau pats ima guosti suaugusįjį. Novelės atomazga – įtaigi dviejų tostančių šlapių nugarų metonimija. Suaugusiojo vidiniai išgyvenimai apibendrinami išorinių potyrių metafora: „rodos, kas nuo šonkaulių plėšia permirkusius marškinius.“

Apučio novelės pavadinimas „Nesmagu, kad liekat vienas“, kuris yra netiksliai citata iš novelės teksto (iš vaiko kalbos atsisveikinant su vairuotoju), rezonuoja paties Apučio mintims jo minėtame įvadiniame straipsnyje apie Radzevičių, kuriame daug vietos skirta tam visą laiką jį persekiojusiam atskirtumo ir vienatvės jausmui, ir savotiškai apibendrina to meto ne vieną Radzevičiaus amžininko pasisakymą, kuriame justai išgyvenamos kaltės jausmas. „Katarsis šį sykį be galo skaudus, bet mes patys jį prisišaukėm“²⁰, – rašė Saulius Žukas pirmąkart pasirodžius romano *Priešaušrio vieškeliai* antrajai daliai.

Išvadų vietoje

Novelės dedikavimas Broniui Radzevičiui skatintų galvoti apie metapasakojimo kontūrus, apie visą novelės pasakojimą apglobiančio pasakojimo griaučius, kurią

20 Saulius Žukas, „Romanas – likimas“, in: Saulius Žukas, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 258.

su apgobtuojų pasakojimu bent iš dalies sietų teminis ryšys, skatinantis ieškoti analogijų. Šis metapasakojimas galėtų būti ne ką mažiau vertas dėmesio nei pati novelė, ne mažiau keliaprasmiškas ir intriguojantis.

Dedikavimo paratekstas, įsteigiantis santykį tarp dviejų rašytojų, verčia dar kitaip skaityti Apučio novelės pavadinimą ir patį tekstą. Panašiai kaip ir pratarinė, dedikacija išreiškia autoriaus estetinę laikyseną, nurodo sektiną pavyzdį. Šio parateksto santykis su novelės tekstu primena metapasakojimo ir pasakojimo santykį. Novelės eseistiškumas yra parabolinio pobūdžio: abstraktaus dedikacija išreikšto pasakymo ir konkretaus jį iliustruojančio pasakojimo santykis, primenantis metapasakojimo ir pasakojimo santykį. Būtent todėl ši dedikacija prilygsta lakoniškai pratarmei, kurios pagrindinė retorinė priemonė yra elipsė.

Gauta 2018 04 27

Priimta 2018 05 23

Juozas Aputis's Short Story "It Is Unfortunate That You Are Left Alone": Bronius Radzevičius's Implication

S u m m a r y

The author of this article seeks to describe the effect of a dedication to the writer Bronius Radzevičius (1940–1980) upon the short story "It's Unfortunate That You Are Left Alone," written by his friend Juozas Aputis. This work was published in Aputis's collection of short stories titled *Keleivio novelės* (A Traveller's Stories, 1985). Radzevičius's collection of short prose, *Link Debesijos* (Toward the Debesija) was published in 1984, followed in 1985 by the full, two-volume edition of Radzevičius's novel *Priešaušrio vieškeliai* (The Predawn Roads), the second volume of which was edited by Aputis.

A narratological analysis of the Aputis story dedicated to Bronius Radzevičius reveals that the dedication can be understood as having a metanarrative effect: it can be seen as a second narrative within the story and one which envelops the story's own narrative. The story's narrative

can be seen as connected to the enveloping narrative by, at the very least, a thematic connection which encourages us to look for a parabolic connection between these two narratives. The paratext of the dedication, which establishes a relationship between the work of these two authors, encourages us to read both the title of Aputis's story and the text itself differently. For this very reason the dedication can be compared to the laconic foreword, in which the main rhetorical device is the ellipsis.

Keywords: Juozas Aputis, Bronius Radzevičius, dedication, narrator, narratology.
